Koordinatni sistemi

Dejstvo je, da živimo v tridimenzionalnem Evklidskem prostoru. To je aksiom, ki ga ni potrebno dokazovati. Da bi podali geometrijski položaj točke v prostoru je primerno sredstvo za to vzpostavitev koordinatnega sistema:
"*Koordinatni sistem določa bijektivno*[*] *preslikavo urejene trojice realnih števil v množico točk tridimenzionalnega Evklidskega prostora*".
Položaj geodetske točke je podan s koordinatami → število, ki skupaj z drugimi določa točko v koordinatnem sistemu. Možno je vzpostaviti neskončno mnogo koordinatnih sistemov, vendar je najbolj preprost in razširjen t.i. "tridimenzionalni pravokotni kartezični[*]" (kartezijev) koordinatni sistem.

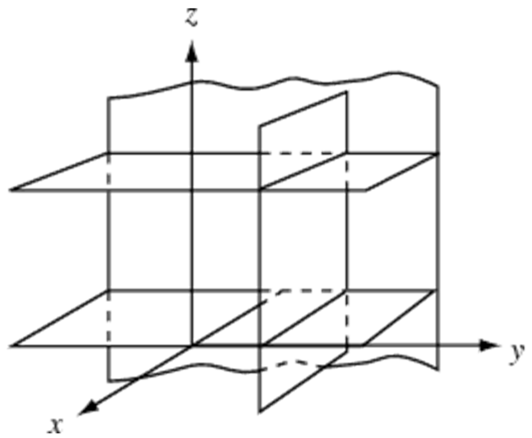

Tridimenzionalni pravokotni kartezični sistem sestavljajo tri medsebojno pravokotne premice → koordinatne osi. Presečišče koord. osi imenujemo izhodišče ali koordinatni začetek.

Koordinatni sistemi v ravnini

Omejimo se zaenkrat na dvodimenzionalni podprostor tridimenzionalnega Evklidskega prostora. To je na primer ravnina kartografske projekcije, ki nam upodablja zemeljsko površje v obliki karte ali načrta. V geodeziji za predstavitev točk v ravnini uporabljamo največkrat naslednja dva koordinatna sistema:

- pravokotni koordinatni sistem,
- polarni koordinatni sistem.

[*] Bijektivna preslikava – preslikava eden v enega.

[*] Kartezični – dobil ime po francoskem matematiku Rene Descarcatesu (lat. Cartesius) iz XVII. stoletja, ki ga je prvi uporabil v matematiki.

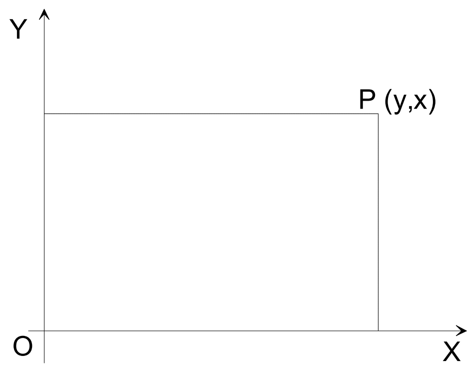

slika: 2D pravokotni k.s. v ravnini

Pravokotni kartezični koordinati točke P imenujemo razdalji (izraženi v določenem merilu) vzeti z opredeljenim predznakom, te točke od dveh koordinatnih osi. O je koordinatno izhodišče, x-koordinata je "abcisa", y-koordinata pa "ordinata". Ustrezno se imenujeta tudi tudi abcisna X-os, in ordinatna Y-os.
Koordinati točke sta lahko pozitivni ali negativni, odvisno od tega na katero polos pade projekcja točke P.
V geodeziji je ravninski pravokotni koordinatni sistem različen od matematičnega. Tukaj je os n (X) vertikalna, pozitivni del osi kaže navzgor - usmerjen je proti severu; negativni del osi kaže navzdol proti jugu. Os e (Y) je vodoravna, pozitivni del osi je usmerjen na desno in kaže proti vzhodu; negativni del osi kaže na levo proti zahodu. Koordinatni sistem je desnosučni, koti naraščajo v desno - v smeri urinega kazalca.
V matematiki je ravninski koordinatni sistem levosučni, kar pomeni, da koti naraščajo v levo (enako velja tudi za kvadrante).

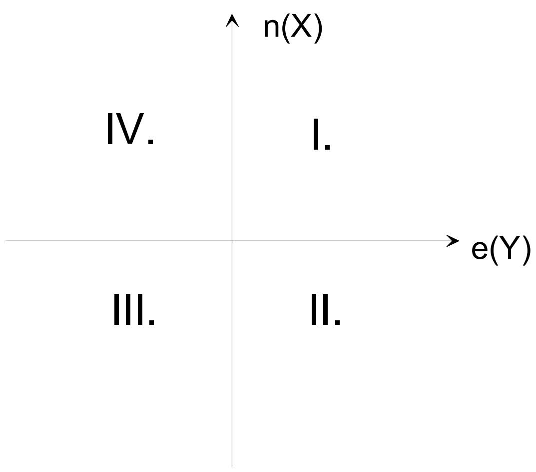

desnosučni ravninski k.s.

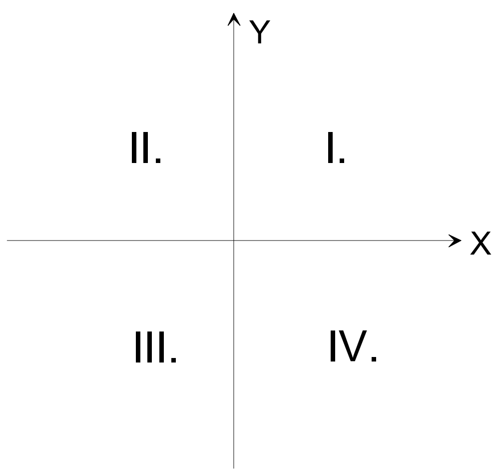

levosučni ravninski k.s.

Polarni koordinati točke P sta: *radij vektor* ρ - razdalja točke P od koordinatnega izhodišča (pola O) in *polarni kot* φ - kot med daljico OP in danim poltrakom, ki izhaja iz pola (polarna os). Polarna os je izhodišče za štetje kotov.

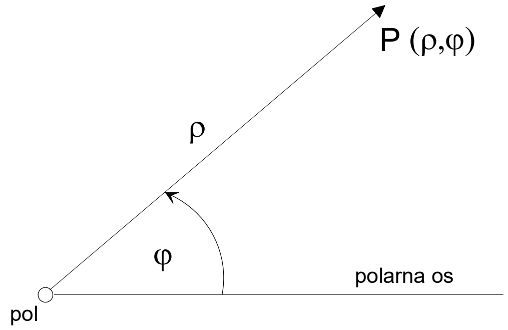

slika: polarni koordinatni sistem v ravnini

Geodetski polarni koordinatni sistem v ravnini – smerni kot

Geodetski polarni koordinatni sistem v ravnini je vrsta prirejenega koordinatnega sistema vezanega na predstavitev Zemljinega površja na topografski karti oz. načrtu. Geodetske polarne koordinate podajajo zvezo med dvema točkama v ravnini kartografske projekcije.

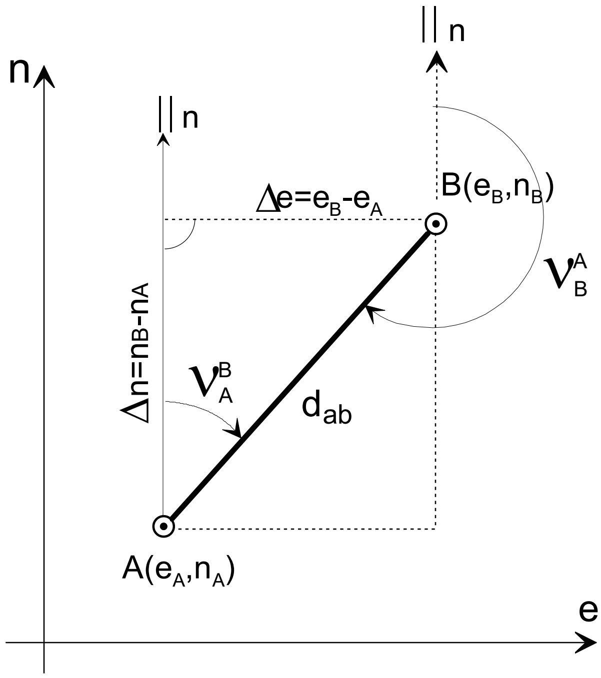

slika : geodetski polarni k.s. – smerni kot

Polarna os je pozitivni del n (X)-osi. oz. vzporednica z osjo n. Radij vektor je dolžina, razdalja med točkama. Polarni kot se imenuje *smerni kot* ν_A^B, (preberemo "ni a na b"). To je kot med pozitivno smerjo osi n in dolžino med točkama (daljico AB). Smerni kot v točki B ν_B^A je različen od smernega kota v točki A ν_A^B. Smerni kot je dejansko azimut v ravnini kartografske projekcije.

Izračun smernega kota

Smerni kot lahko izračunamo, če sta nam podani dve točki s svojimi pravokotnimi koordinatami A(e_A, n_A), B(e_B, n_B) oz. A(Y_A, X_B), B(Y_B, X_B).

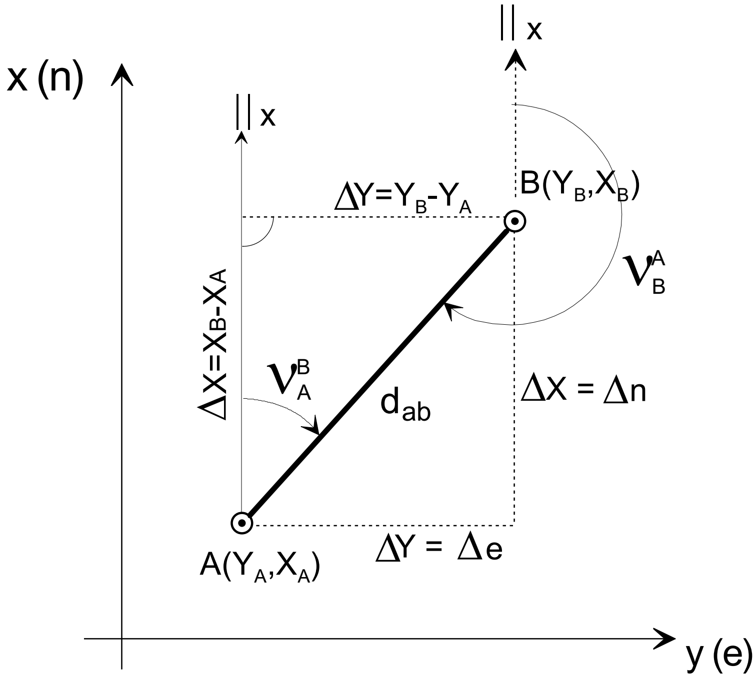

slika : izračun smernega kota

Tangens smernega kota lahko izračunamo iz koordinatnih razlik točk A in B.

$$\tan \nu_A^B = \frac{e_B - e_A}{n_B - n_A} = \frac{\Delta e_A^B}{\Delta n_A^B} \qquad \nu_B^A = \nu_A^B + 180°$$

$$\tan \nu_A^B = \frac{y_B - y_A}{x_B - x_A} = \frac{\Delta y_A^B}{\Delta x_A^B} \qquad \nu_B^A = \nu_A^B + 180°$$

Dolžino med točkama A in B izračunamo iz koordinat:

$$d_{AB} = \sqrt{(e_B - e_A)^2 + (n_B - n_A)^2}$$

$$d_{AB} = \sqrt{(y_B - y_A)^2 + (x_B - x_A)^2}$$

Velikost smernega kota je odvisna od predznaka koordinatnih razlik. Ločimo štiri različne primere. Kot ν se lahko nahaja v I. kvadrantu ($0° < \nu < 90°$), v II. kvadrantu ($90° < \nu < 180°$), v III. kvadrantu ($180° < \nu < 270°$) ali v IV. kvadrantu ($270° < \nu < 360°$).

kvadrant koord. razl.	I.	II.	III.	IV.
Δy (Δe)	+	+	−	−
Δx (Δn)	+	−	−	+
ν	ν	+ 180°	+180°	+360°

Preglednica : velikost smernega kota glede na predznak koordinatnih razlik

Grafično se zgornja preglednica lahko predstavi kot, da smo izhodišče koordinatnega sistema prestavili v točko, v kateri računamo smerni kot:

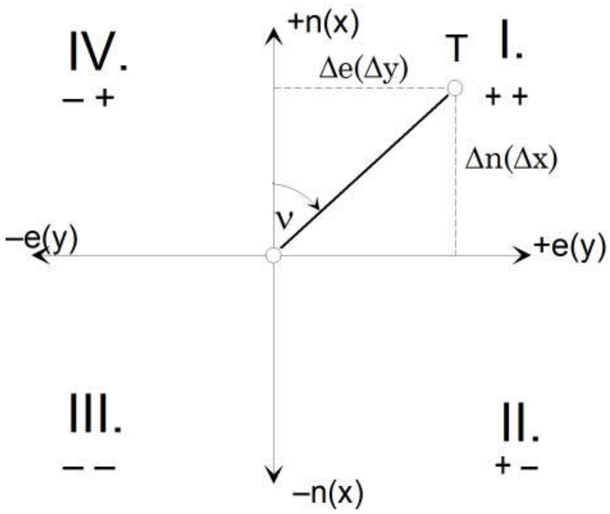

Slika: velikost smernega kota glede na predznak koordinatnih razlik

Primeri:

točka	Y (e)	X (n)	$\nu_A^B = \frac{20}{-15} = -53{,}1301 + 180° = 126°{,}8699$
A	80	115	
B	100	100	$\nu_B^C = \frac{-30}{25} = -50{,}1944 + 360° = 309°{,}8056$
C	70	125	
D	130	130	$\nu_D^A = \frac{-50}{-15} = 73{,}3008 + 180° = 253°{,}3008$

Izračun smernega kota s pomočjo kalkulatorja oz. preglednice MS Excel

Vsi kalkulatorji imajo ugrajeno možnost uporabe polarnih koordinat v ravnini in hkrati možnost pretvorbe med pravokotnimi in polarnimi koordinatami. Zavedajmo se, da ti uporabljajo matematični pravokotni koordinatni sistem:

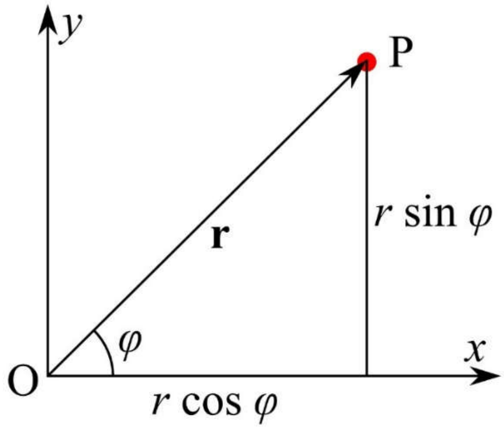

slika : pretvorba med polarnimi in kartezičnimi koordinatami (matematični k.s.)

Torej, matematična os *X* je geodetska *e* (easting) oz. *Y*, matematična os *Y* je geodetska *n* (northing) oz. *X*. Kalkulator nam vrne polarni (smerni) kot v mejah $-\pi < \varphi < +\pi$. Če je ena koordinatna razlika negativna, nam bo vrnil negativen kot. Pravo vrednost polarnega (smernega) kota dobimo s prištevanjem 2π (360°).

V programu MS Excel nam enolično rešitev da uporaba funkcije ATAN2. Tudi tukaj je v rabi matematična orientacija pravokotnega koordinatnega sistema.

Sintaksa funkcije je:

- ATAN2 (št_x; št_y), kjer so argumenti:

- **št__x** koordinatna razlika Δn (Δx);
- **št__y** koordinatna razlika Δe (Δy).

Program nam vrne smerni kot v mejah $-\pi < \varphi < +\pi$. Če je ena koordinatna razlika negativna, nam bo vrnil negativen kot. Pravo vrednost smernega kota dobimo s prištevanjem 2π (360°). Opomba: MS Excel računa kote v ločni meri (radiani). Torej končno vrednost kota v stopinjah dobimo kot:

kot = kot *180/PI()

ali:

kot = DEGREES(kot)

Obstaja tudi funkcija ATAN. Sintaksa te funkcije je:

- ATAN (število), kjer je argument **število**, ki predstavlja tangens kota, ki ga želimo izračunati. V našem primeru je število = (e/n), oz. (y/x).
  Funkicja ATAN vrne kot v mejah $-\pi/2 < \varphi < \pi/2$.

Velika je razlika med funkcijama ATAN in ATAN2. Za kote v prvem in četrtem kvadrantu obe funkciji podata enako vrednost kota, skladno z zvezo med njima:

= ATAN(y / x) = ATAN2(x, y)

argumenta se nanašata na matematično orientacijo koordinatnega sistema (x, y).

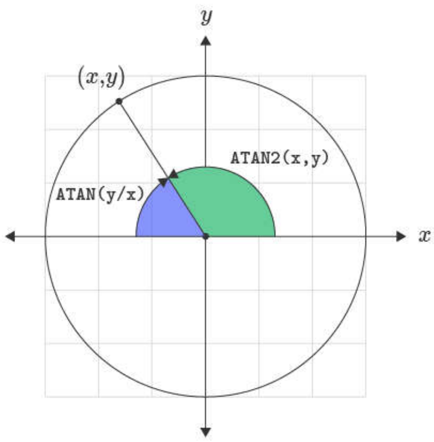

Za točke v drugem in tretjem kvadrantu koordinatnega sistema funkcija ATAN vrne kot glede na negativno smer osi X. Funkcija ATAN2 pa vrne kot glede na pozitivno os X.

Zveza med pravokotnimi in polarnimi koordinatami

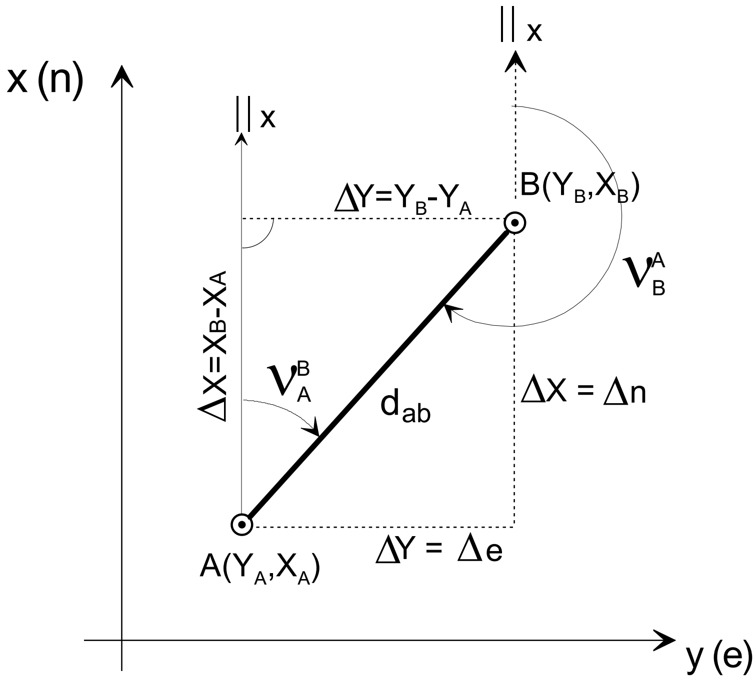

slika : zveza med pravokotnimi in polarnimi koordinatami

Zveza med pravokotnimi in polarnimi koordinatami izhaja iz znanih zvez v pravokotnem trikotniku, ki ga tvorijo razdalja *d*, ter koordinatni razliki med točkama *A* in *B*.

$$\tan \nu_A^B = \frac{\Delta e_A^B}{\Delta n_A^B} \frac{\Delta y_A^B}{\Delta x_A^B}$$

$$\Delta e_A^B (\Delta y_A^B) = d_{AB} \sin \nu_A^B \qquad d_{AB} = \frac{\Delta y_A^B}{\sin \nu_A^B} = \frac{\Delta e_A^B}{\sin \nu_A^B}$$

$$\Delta n_A^B (\Delta x_A^B) = d_{AB} \cos \nu_A^B \qquad d_{AB} = \frac{\Delta x_A^B}{\cos \nu_A^B} = \frac{\Delta n_A^B}{\cos \nu_A^B}$$

To zvezo lahko uporabimo za izračun pravokotnih koordinat nove točke, če poznamo dolžino in smerni kot proti tej točki.

Krogelne koordinate (geografske koordinate na Zemlji krogli)

Izhodišče pravokotnega koordinatnega sistema postavimo v središče krogle s polmerom R. Položaj točke P v na površini krogle je enolično določen s karteizičnimi koordinatami (X,Y,Z).

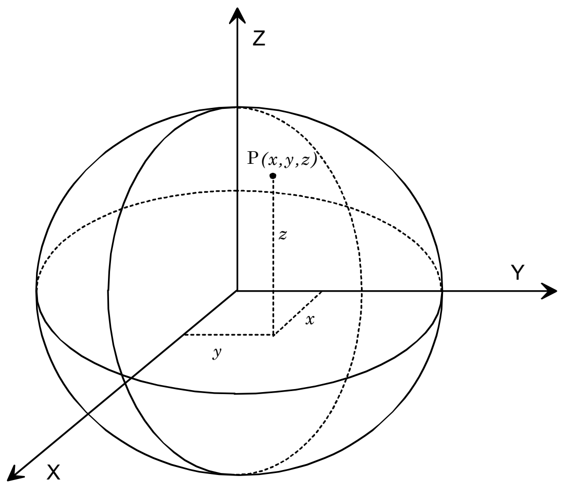

slika: pravokotne koordinate in krogla

Položaj točke na površju krogle lahko podamo tudi z krogelnimi koordinatami. Krogelne koordinate so:

- R radij vektor (polmer),
- krogelna širina ϕ,
- krogelna dolžina λ.

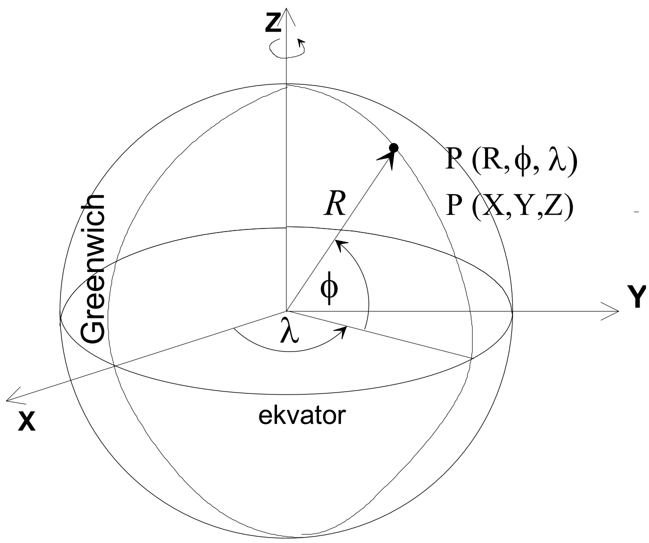

slika: krogelne koordinate

N krogli R=konst. je točka enolično določena samo z dvema kotnima koordinatama: krogelno širino ϕ in krogelno dolžino λ. Če je ta krogla s konstantnim polmerom Zemlja, sta ti dve koordinati: ϕ *geografska (zemljepisna) širina* in λ *geografska (zemljepisna) dolžina.*
Rotacijska os Zemlje seka kroglo v dveh protitočkah: severnemu (P_N) i južnemu polu (P_S). Geografska širina je sferna razdalja točke od ekvatorja, računano v ravnini meridiana. Geografska širina je tudi kot v ravnini meridiana med radij vektorjem točke P in ravnino ekvatorja. Štejemo jih severno in južno od ekvatorja od 0° do +90° oz. od 0° do –90°. Oznaka je lahko tudi N (+) in S (–). Ekvator je veliki krog na Zemlji-krogli in je presečišče Zemlje-krogle z ravnino, ki poteka skozi središče krogle.
Meridiani (poldnevniki) so veliki krogi na Zemlji-krogli, so presečišče Zemlje-krogle z ravninami, ki potekajo skozi središče krogle in skozi oba pola. Geografska dolžina točke je njena sferna razdalja od začetnega Greenwiškega meridiana, računano v ravnini ekvatorja. Geografska dolžina točke je tudi kot v ravnini ekvatorja med ravninami izhodiščnega meridiana in krajevnega meridiana točke. Geografske dolžine štejemo vzhodno in zahodno od izhodiščnega Greenwiškega meridiana od 0° do 180°.
Vzporedniki (širinski krogi) so mali krogi na Zemlji-krogli, ki so vzporedni z ekvatorjem. Vsi kraji na istem vzporedniku imajo enako geografsko širino. Vsi kraji na istem meridianu imajo enako geografsko dolžino.

Koordinate točke, ki je podana z geografskimi koordinatami zapišemo:

T:	ϕ:	N 45° 24' 16",3	λ:	E 14° 56' 33",7
		+ 45° 24' 16",3		– 14° 56' 33",7

Pretvorba med kartezičnimi in krogelnimi koordinatami

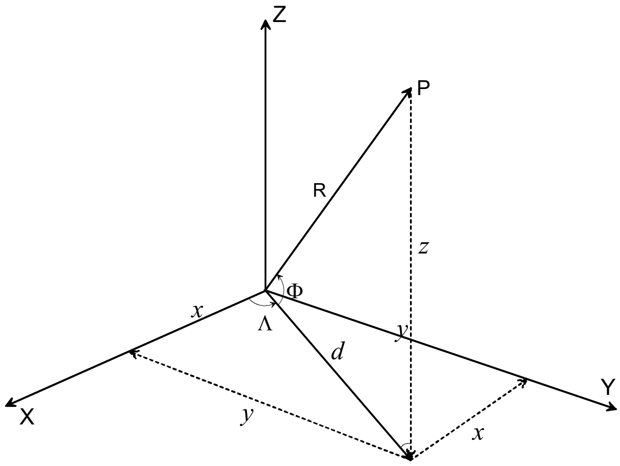

slika : pretvorba med pravokotnimi in polarnimi krogelnimi koordinatami

Pretvorba iz sistema (R, ϕ, λ) v sistem (X , Y, Z) je podana z enačbo:

$$\begin{bmatrix} X \\ Y \\ Z \end{bmatrix} = R \begin{bmatrix} \cos\phi\cos\lambda \\ \cos\phi\sin\lambda \\ \sin\phi \end{bmatrix}$$

Pretvorba iz sistema (X , Y, Z) v sistem (R, Φ, Λ) je podana z enačbo:

$$\begin{bmatrix} \phi \\ \lambda \\ R \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \arctan\dfrac{Z}{d}; \arcsin\dfrac{Z}{R} \\ \arctan\dfrac{Y}{X} \\ \sqrt{X^2 + Y^2 + Z^2} \end{bmatrix} \qquad d = \sqrt{Y^2 + X^2}$$

d je pomožna količina in je diagonala pravokotnika s stranicami enakimi koordinatam X, Y točke P.

Geodetske (elipsoidne) koordinate

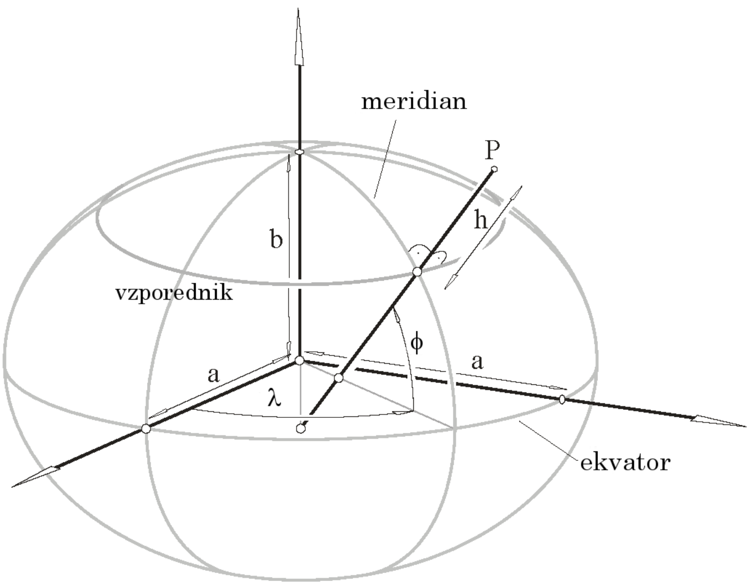

slika: geodetske koordinate

Geodetske koordinate (ϕ, λ, h) so definirane z normalo (pravokotnico) na elipsoid. Geodetska (elipsoidna) širina ϕ je kot med normalo in ekvatorsko ravnino. Geodetska (elipsoidna) dolžina λ je kot med ravninama izhodiščnega (Greeenviškega) in krajevnega meridiana točke. Elpsoidna višina h je oddaljenost točke na površju Zemlje od elipsoida, vzeto po normali.

Pretvorba med kartezičnimi in geodetskimi koordinatami

Pretvorba iz geodetskih koordinat (ϕ, λ, h) v pravokotne koordinate (X, Y, Z) je podana z enačbo:

$$\begin{bmatrix} X \\ Y \\ Z \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (N+h)\cos\phi\cos\lambda \\ (N+h)\cos\phi\sin\lambda \\ \left[(1-e^2)N+h\right]\sin\phi \end{bmatrix} \qquad N = \frac{a}{\sqrt{1-e^2\sin^2\phi}} \qquad e^2 = 2f - f^2$$

pri čemer so:

- N polmer ukrivljenosti v smeri prvega vertikala vtočki obravnave,
- e je prva ekscentriciteta referenčnega elipsoida,
- f je sploščenost referenčnega elipsoida.

Obratna pretvorba iz pravokotnih koordinata je možna po iterativni poti ali z rešitvijo enačbe 4. stopnje.